

УКРАЇНСЬКИЙ ПСИХОАНАЛІЗ: ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТНЄ

Український психоаналіз... Як явище, як рівноправний суб'єкт міжнародного психоаналітичного дискурсу, як самодостатня сутність, що ствердилась, чи як бліда тінь великого і могутнього Іншого психоаналізу, покликаний мляво, несміливо виконувати його бажання, боючись заявити про свою ідентичність?

Психоаналіз в Україні є чи не є? Або, чи є український психоаналіз?

Таким буде поле нашого дослідження, до якого ми запрошуємо всіх до нього причетних і в ньому зацікавлених читачів. Таким буде основне питання, яке ми порушуємо і на яке будемо шукати відповідь, спостерігаючи за його розвитком від самого зародження до сьогодення.

Український психоаналіз як об'єкт наукового дослідження першими визначили в середині 1990-х років харківські представники філософської і психіатричної шкіл (І.Кутько, Л.Бондаренко, П.Петрюк та їх колеги) з метою своєрідного відновлення гуманістичних традицій українського психоаналізу через повернення забутих імен вітчизняних дослідників 1910–20-х років, вивчення їх внеску у становлення й розвиток української науки та культури. Віднайдені наукові публікації, загальний аналіз ситуації, що склалась навколо психоаналізу на початку ХХ століття, дозволили харківським дослідникам дійти висновку, що, незважаючи на відсутність абсолютної межі між українським і російським психоаналізом, все ж український психоаналіз виник, розвивався і має власну драматичну історію. Причому він виявив тенденцію не до простого запозичення ідей З. Фрейда, а до творчого оригінального їх опрацювання на ґрунті української культури¹.

Сказати, що психоаналіз має українське коріння – означає піддатись нещадній критиці і запереченням з боку маститих метрів та ризикнути здобути славу дисидента у психоаналізі. Проте, при уважному дослідженні і бажанні встановити істину, виявиться, що це твердження не є вже аж таким великим дивацтвом, бо ж Зигмунд Фрейд, батько і засновник психоаналізу, народився в сім'ї українських євреїв – виходців з Галичини. Його батько, Якуб Фрейд, народився в Тисмениці, а мати, Амалія Натансон, – в галицькому містечку Броди, і змолоду певний час жила в Одесі. Сам же професор прожив майже ціле життя у Відні – столиці Австро-Угорщини, до котрої тоді належала Західна Україна.

За Фрейдом, психоаналіз покликаний руйнувати ілюзії. У листі до Романа Ролана, датованому 4 березня 1923 року, він писав: «Я присвятив значну частину мого життя руйнуванню ілюзій – як моїх власних, так і всього людства»². Однією із таких ілюзій, на нашу думку, є переконання у відсутності психоаналізу в Україні. З нашої точки зору, може

---

¹ Тому, беручи до уваги саме українську культуру, прізвище батька психоаналізу в українському оригіналі цієї статті буде писатись мною як Фрейд. Адже, якби мені був невідомий російський переклад прізвища Freud, я, вміючи читати німецькою, прочитала б його як Фрейд, згідно правила передачі німецького дифтонгу eu, за яким імена та прізвища передаються українською максимально близько по звучанню до оригіналу. Оскільки німецька мова набула широкого вжитку серед українських інтелектуалів на початку двадцятого століття, то й писали вони відповідно Фрейд. Так, в основному, передавали прізвище вченого українською й ті його послідовники, що працювали з доробком науковця на територіях, де російська мова не була поширена, наприклад в Галичині. Крім того, так вимовляється прізвище дослідника ним самим у документальному фільмі, що транслюється у Лондонському будинку-музеї Фрейда на Марсфілд Гарденз, 20. І саме так я його запам'ятала: Зигмунд Фрейд...

² Левчук Л. ПСИХОАНАЛІЗ: історія, теорія, мистецька практика. – К: «Либідь», 2002. – С. 10

йтися, радше, про його роздрібленість, незрілість, часто неявний прихований прояв, але ніяк не про відсутність.

Нам здається доречним говорити про дві хвили загального поширення психоаналізу в Україні, обидві – на зламі століть: перша – на початку ХХ століття і друга – у кінці ХХ на початку ХХІ століття. Це були як клінічна діяльність (Сабурова дача, Одеська та Харківська школи: учні Фрейда, що зазнали його впливу, практикували в Одесі, Києві, Харкові. Вони перекладали на російську мову твори австрійського вченого, писали статті на тему психоаналізу, перебуваючи, щоправда, в іншій культурній площині), так і культурологічний аспект (в патографіях та в літературі як неявне застосування його письменниками, так звану «сповідь суб'єкта»). Крім того, психоаналіз з Україною пов'язаний географічно. Декотрі з відомих психоаналітиків, наприклад, Райх і, як вже було зазначено, частково Фрейд походили з України, так само як і один із найзнаменитіших пацієнтів Фрейда: «Людина-вовк» – Сергій Панкєєв, родом із Одеси. Друга хвиля – це новий етап у становленні вітчизняного психоаналізу, пов'язаний із широким застосуванням його суджень, методів та підходів не тільки у наукових, але й ширших колах: у новітній українській літературі, кінематографі, образотворчому мистецтві тощо. І що доленосно важливо для розвитку психоаналізу в Україні – створення у 2000 році Міжнародного Інституту Глибинної Психології, що не тільки широко популяризує психоаналіз, а є першим (і поки що єдиним) ліцензованим вузом в Україні, що готує висококваліфікованих спеціалістів – психоаналітиків.

Увагу українського суспільства до проблем психоаналізу можна розглядати як свідчення наявності в українській ментальності запиту на застосування нових, адекватних часові, методів гармонізації глибинних переживань людини, потреб забезпечення умов для становлення і зростання цінності особистості.

Важливо зазначити, що Фрейд стежив за поширенням психоаналізу в Росії. Відомо, що у листі до Юнга в 1912 році Фрейд дещо іронічно пише про «епідемію психоаналізу» в Росії, зокрема в Одесі, а в 1914 році дає вже серйозну оцінку сприйняттю своїх ідей у Російській імперії: «В Росії психоаналіз відомий і поширений; майже всі мої книги, як і інших прихильників психоаналізу, перекладені російською. Але більш глибокого розуміння психоаналітичних учень ще не досягнуто»³. Серед російських послідовників психоаналізу цього періоду Фрейд відокремлює лише одесита М. Вульфа.

Аналізуючи ставлення українських вчених до психоаналізу, передусім його фрейдівської моделі, слід брати до уваги той факт, що Україна мала певні здобутки у так званих «межових» дослідженнях: етико-естетичних, етико-психологічних, психолого-мистецтвознавчих. Наприклад, Іван Франко «Із секретів поетичної творчості» та психологічно обґрунтовані і виразні портрети видатних письменників ХІХ століття Дмитра Овсянико-Куликовського «Психологія думки і почуття. Художня творчість». Останній цікавився феноменом творчості та аналізом текстів з точки зору психології митця, вивчав наукову та художню творчість, психологічні типи митців та методи творчості. Значним явищем культурного життя України були роботи з психолінгвістики мовознавця, літературознавця та етнографа Олександра Потебні, послідовники та учні якого з 1907 по 1923 рік випускали збірники «Питання теорії і психології творчості», широко використовуючи ідеї З. Фрейда.

Полишаючи «на потім» роботу з клінічним та «географічним» матеріалом українського психоаналізу, в найближчих числах журналу ми беремося дослідити місце психоаналізу в українській культурній та науковій традиції в її культурологічному аспекті, яким він був представлений, тобто, в патографіях та «сповіді суб'єкта» у літературному творі його автором.

Для цього ми запропонуємо твори, в яких, на нашу думку, присутність психоаналітичної методології в критиці, як і її наявність як сповідь суб'єкта, є найбільш помітними і відповідають поставленій нами задачі.

³ История психоанализа в Украине // Сост. Кутько И., Бондаренко Л., Петрюк П. - Х.: Основа, 1996. – 287 с. Переклад з російської мови зроблений автором статті.

Спосіб мислення, що більшість з письменників, твори котрих ми будемо аналізувати, застосовували, являв собою психоаналітичний дискурс.

Саме через нього спробуємо розглянути розвиток психоаналізу в українській культурі, використовуючи для цього відомі нам тексти українських авторів. В багатьох випадках підійдемо до цього з точки зору автобіографізму, де через біографії своїх героїв автор позасвідомо відтворює своє життя, співвідношуючи психоаналітичні ідеї з глибинними ментальними переживаннями особистості, з українською культурою.